

ESKİ ARAP ELYAZMALARINDA FRENGİ*

Hanna T. BACHOUR
Çeviren: İlcan Bihter BARLAS¹

“Tıp çalışması her zaman *geleceğin gelişmelerini* hazırlamalıdır.”
Prof. Sleim Ammar

Magrebiyen psikiyatri konusunda öncü olan Prof. Sleim Ammar, hem tıp tarihçisi hemde medikopsikiyatri, medikososyal ve tıp tarihi alanlarında üç yüze yakın yayım sahibi olan bir öncüdür.

Ben kendisini tanımaktan onur duydum, bana tıp tarihi alanında yol gösterici ve rehber oldu. Ve sayın beyler, konumu, onun anısına selamla sunmama izin verdi.

Frengi’ye adını veren, Veronalı bir cerrah olan Hiéronymus Frascatorius’dur. Kendisi 1530’da “Syphilis Sive Morbus Gallicus” adlı bir şiir yazmıştır ve bu şiirin kahramanı olan çoban Syphilis (Frengi) Apollon tarafından dövülerek bu salgın hastalığa maruz bırakılan ilk insan olmuştur.

Frengi’yi incelemek için kullandığım kitaplar ve elyazmalarından sonra hastalığın doğası ve ilk ortaya çıkış tarihi ile ilgili birçok tartışma olduğunu tespit ettim. Burada size gerçeği sunmamı sağlayacakları ümidiyle bu görüşlerden bazılarını ele almak istiyorum.

Frengi’nin kökeni ile ilgili iki önemli kuram bulunmaktadır;

1. *Uniciste* kuramı
2. Kolombiya ya da Amerikan kuramı

* Hanna T. Bachour, “La Syphilis Dans les Anciens Manuscrits Arabes,” XXXVIII. Uluslar arası Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı, 1-6 Eylül 2002, Editörler: Nil Sarı-Ali Haydar Bayat-Yeşim Ülman-Mary Işın, C. II, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TTK Yayınları, XXVI. Dizi, Sayı 14, Ankara 2005, s. 807.

¹ Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

Kuşkusuz Arap tıp kaynaklarında, bu hastalıktan en iyi şekilde *Et-Tezkire*'de, yani Antakyalı Davud'un Anıları'nda bahsedilmiştir. Eserin ilk sayfasında cıva hakkında konuşurken, “*temizledikten sonra cıva basılarak Frengi yaraları ve kalıntıları kurutulur*” denilmektedir. Devamında Davud'un öğrencilerinden biri tarafından yazılan *En-naru'l-Farissi* bölümünde yazar şöyle yazmaktadır: En-naru'l-Farissi, el-Habbu'l-Efrençi sivilcelerine yakındır. Çünkü tabipler aralarında bir ayırım yapmamışlardır. Yalnızca bağlantısını belirtmişlerdir. Bu cehaletten kaynaklanmıştır. Aslında hastalıklardan (H) harfinin altında söz edilmesi gerekirken şeyh tüm hastalıklardan aynı sütun altında bahsetmeyi alışkanlık haline getirmiştir.

O, Mısır'da, iyimser bir şekilde “Mübarek” adı altında tanınırken, başka Arap bölgelerinde ve Hicaz'da “Şecer-Ağaçlar” olarak adlandırılmıştır.

Bu hastalık öncelikle Fransa topraklarında yayılmış, daha sonrada yaklaşık İsa'dan sonra 1404'lerde Arap yarımadasına kadar ulaşmıştır. Her tarafa yayılıp genel bir kötülük halini alınca bundan uzun uzadıya konuşmalı ve bunu Tanrı sevgisi için yapmalıyız. Bu hastalık basit bir ilişki ve özellikle cinsel ilişki ile bulaşmaktadır. Varlığı, karakteri ve kanı değiştirmektedir. Belirtileri: sivilcenin çoğalması ve kabuklaşması, koyu kırmızı bir hal alması, iltahap ve kaşıntıyla beraber kan ve iltihabın salgılanmasıdır. Bahsi geçen belirtiler safrada iken daha koyu, şiddetli ve sarı olur ve kendisine Mısır'da *Daan (Ovin)* denmektedir. Ağırkanlılık ya da balgam olduğunda, sivilceler hastalıklı vücudun her yerine yayılır, kaşıntı olur ve gizli sıvı beyazlaşarak bollaşır. *Atrabile* halinde sivilcelerde sertlik, donukluk olur. Tabiatında birçok değişiklikler olabilir. Belirtiler birbiri ardına geriler. Zehirli özü bedene girdiği zaman ise, damarlara yayılır. Uyuşukluk, hantallık ve ateş yapar. Şiddetli halinde eklemelere vurur, daha sonra (Ama) denen tek bir yerde sivilce çıkar, sivilcenin şekli çok daha korkunç bir hal alır ve penis ile kasıklara ulaşır. Bilgisiz bazı doktorlar tedaviye *cicatrises* merhem uygulamakla başlarlar, yara kapanır, ancak hastalık vücudun diğer yerlerine yayılır. Dikkat edilmelidir.

Bazı el yazmalarını gözden geçirirken *Dimaşk*'daki *Zahiriye* kütüphanesinde bulunan 4218 nolu el yazması olan *el-Kâfi el-Tıbb İbn el-Aynzorbi*'nin eserinin 1710 tarihli kopyasının 154, 155, 156, 158 ve 159 sayfalarında (çizimlerde 1, 2, 3, 4, 5) el-Habbu'l-Efrençi'den bahsedildiğini tespit ettim. Dipnotların indeksinde de el yazmasının ilk sayfasında da Frengi'den bazen El-Faranki olarak bazen ise El-Habbu'l-Efrençi olarak bahsedilmektedir.

Aynı eserin *Halep*'deki Marunî kütüphanesinde bulunan 1724 tarihli kopyasının 321, 322, 324, 325, 326, 327 ve 328. sayfalarında ise (çizimlerde 10, 11, 12, 13) hastalıktan (kötü bir Fransızca ile) el-Vaccah el-Faranssevi olarak bahsedilmektedir. Dipnotlarda ise yer almamaktadır. Alfabetik indeksin W harfinde de (çizim 7) aynı şeyden bahsedilebilir.

Yukarıda bahsettiğim iki metinde de yer alan tedavi reçetelerinde meydana çıkardığım benzerlik bana aşağıdaki yorumu yapma şansını verdi: Bunu yapan, tıpkı Dımaşk'daki metin gibi, ister eserin sahibi olsun, ister Halep'de bulunan kopya'yı yapan kişi olsun, El-Habbu'l-Efrençi'nin bahsi el-Kâfi'nin eserine daha sonradan eklenmiştir. Ayrıca el-Habbu'l-Efrençi tabirinin Majles Chouray Milli'ye ait olan ve Tahran'da (İran parlamentosu) bulunan bir el yazmasında da geçtiğini tesbit ettim. Bu eserin fotokopisine bana tıp tarihi alanında rehberlik eden minnet duyduğum hocam Nachaat El Hamarneh'in koleksiyonundan ulaştım.

Eserin adı: Kasru'l-Nuzha'dır (çizim 14). Bu eserin 100. sayfasında (çizim 16) el-Habbu'l-Efrençi'nin tedavisi için birçok reçete yer almaktadır. Bu reçeteler el-Kâfi'nin eserinin iki kopyasında da yer alan reçetelerle çok benzerlik gösterir. Ancak bu el yazması hakkında beni düşündüren şey, ikinci sayfasında (çizim 15) ne kitabın ne de yazarın adının yer almamasıdır. Ayrıca yazar Şeyh *Ebi Abdullah Muhammed el-Kuraşi*'den kullandığım biyografi kitaplarında da bahsedilmemektedir. Ancak tesadüfen Dımaşk Zahiriyeye Kütüphanesi'nin 6209 no'lu el yazmasında kitabın ve yazarın adını bulabildim. El yazmasının ellinci sayfası (çizim 18) şu şekilde başlar: “Bağışlayıcı ve merhametli Tanrının adına, saygıdeğer bilgin *El-Nuzhe* kitabının yazarı, Tanrı ona merhamet etsin, Şeyh Ebi'l-Hasan Ali Ben Abi Abdullah Muhammed al-Kuraşi'nin *Tıb el-Fukara ve'l-massakin* adlı eserinin özeti” bu el yazması 1744'de kopya edilmiştir.

Tıp tarihi ile ilgili ilk çalışmalarımı yaparken Frengi ile ilgili bulduklarım bunlardır. Olaylar ekledim, sorular sordum, sevgili profesörler sizden istediğim bana yolunda yürüyebilmem için katkıda bulunmanız, yardım etmeniz ve gereken yönlendirmeleri yapmanızdır.

İlcan Bihter Barlas

KAYNAKÇA

AMMAR, Sleim: *En souvenir de la médecine arabe*, Imp. Bascone ve Muscat Tunis, 1965.

SİBOULET, André: *Maladies sexuellement transmissibles*, Coll. Masson, 1984.



